

Daňkovic, foto: Synod církve evangelické.

VOJTĚCH PELIKÁN, RENATA SVOBODOVÁ

Hospodáři Boží

Proces majetkového vyrovnání mezi církvemi a státem vzdmul v nábožensky jinak spíše vlažném Česku vlnu emocí. Jejich symbolickým vyjádřením se stala ruka preláta, natahující se na předvolebních billboardech ČSSD z roku 2012 lačně po nabitém žoku peněz. Stranou pozornosti účastníků disputací o adekvátnosti vynaložených miliard zůstalo mnohé. Například snaha o reflexi, co bude emancipační proces znamenat pro roli církve ve společnosti – natož co bude znamenat pro přírodu. Další díl seriálu *Naše půda* jsme se proto rozhodli věnovat církevnímu hospodaření na tuzemských polích a lukách.

S volbou papeže Františka, a zvláště pak s jeho encyklikou *Laudato si'* z května 2015, zavál do katolické církve svěží zelený vítr. František ve čtivém textu velmi přímočaře ukázal, že péče o přírodu představuje nedělitelnou součást křesťanského života. Před třemi a půl lety jsme proto zjišťovali (7.G 6/2015), jak se závěry encykliky promítají do běžného fungování tuzemských církví, zejména pak té největší, katolické. Pár měsíců po zveřejnění sice katoličtí představitelé neměli konkrétní představy, jak by taková aplikace mohla vypadat,

podle tehdejšího generálního sekretáře České biskupské konference (ČBK) — sboru biskupů a nejvyšší instituce české katolické hierarchie — Tomáše Holuba (nynějšího plzeňského biskupa) však bylo jasné, že by se důraz na ochranu přírody měl projevit ve správě restituovaného majetku.

Jaká je situace se zhmotňováním myšlenek *Laudato si'* dnes? Propojuje církev své hospodaření s konkrétním místem a pomáhá vracet do okolní krajiny život? Jak se v jejím přístupu k půdě projevuje povaha instituce uvažující v perspektivě staletí?

Půda je Boží dar

Pohled do zahraničí, kde nebyla tradice církevního hospodaření narušena tak jako u nás, vybízí z hlediska etablování Františkovy výzvy k opatrnému optimismu. Nejen ve Vatikánu, ale i jinde — například v Irsku či Belgii — stahují církve investice z fosilních paliv, podporují environmentální opatření a znovu promýšlejí, co to vlastně dnes znamená pečovat o pozemky se starostlivostí dobrého hospodáře. Historickou pověst zodpovědného správce krajiny se daří ekologicky aktualizovat zejména klášterům — v sousedním Rakousku například premonstrátům ve Schläglu či benediktinům v Heiligenkreuzu.

Mnozí z těch, kterým leží na srdci stav české krajiny, proto pohlížejí na návrat půdy do rukou církvi s nadějí. Upínají se zvláště k církvi římskokatolické. Zatímco její kolegyně získaly maximálně desítky hektarů (viz rámeček *Inspirativní nekatolíci*), v jejím případě jich jsou desítky tisíc. Katolíci by se tak mohli stát významným hráčem pomáhajícím narušit neúspěšné vyhlídky tuzemské krajiny, v níž je více než polovina zemědělské půdy ohrožena vodní erozí, mizí z ní hmyz i ptáci a většinu polí a luk vlastní anebo (což je převažující případ) mají propachtovány velké agropodniky; na jeden zemědělský subjekt tak u nás připadá devětkrát větší rozloha půdy, než je průměr Evropské unie, konkrétně 133 hektarů. „Zlepšení struktury krajiny by byla veřejně prospěšná činnost srovnatelná s tím, když církev poskytuje charitativní služby,“ glossuje možný přínos restitucí agrární analytik a novinář Petr Havel.

Tuzemští katolíci si jsou těchto očekávání vědomi. Nastupce Tomáše Holuba na pozici generálního sekretáře ČBK Stanislav Příbyl na tiskové konferenci k hospodaření římskokatolické církve za rok 2016 prohlásil: „Snažíme se o udržitelné, lokální hospodaření s půdou a vodou a dodržujeme etické standardy pro finanční investice. (...) Není pro nás důležité vytvářet krátkodobý zisk, ale starat se o půdu a lesy tak, aby zde byly i za sto, dvě stě let. Půda je Božím darem.“ Jak se toto úsilí projevuje konkrétně?

Záhada restitučního hlavolamu

Získat jasnější představu, jak významným zemědělským aktérem dnes římskokatolická církev je, není snadné. Navzdory představě o centrálně řízené instituci zažívají farnosti i diecéze poměrně značnou míru autonomie. V realitě tak proces vydávání restituovaných pozemků, zahájený v roce 2013, probíhal mezi státními institucemi a stovkami právnických osob. ČBK si o spravovaném majetku centrální přehled nevede, zřejmě nejlepší představu má osm diecézí, pod něž

Farní kostel v Bohdalicích, foto: Pernak1, Wikimedia Commons.

jednotlivé farnosti spadají. Nezávisle na nich nicméně hospodaří ještě kláštery či kapituly (třeba ta u Svatého Víta). Část pozemků, které jí historicky patřily, navíc církev získala již během devadesátých let, o část nikdy nepřišla a jiná část je zas předmětem soudních sporů se státem (možnosti soudů se soukromníky či s obcemi se církve vzdaly).

Lepší přehlednosti celé situace příliš nepomáhá ani způsob, jakým je majetkové narovnání komunikováno. Ani lidé, kteří s církvi a jejich hospodařením přicházejí do styku, nejsou často schopni logiku restitučního procesu popsat; jeho nesrozumitelnost kritizovala i organizace Transparency International. „Církve komunikaci velmi podcenila,“ říká zmíněný analytik Petr Havel. „Místo manželských svazků se mohla soustředit právě na krajinu, vodu, svou roli ve výrobě potravin... To je přece něco, co by dokázalo dnešní laickou společnost oslovit. Snaží-li se pomáhat potřebným, mohla třeba vytvořit image výroby potravin pro celiaky. Jedním z projevů nedostatečně aktivního vysvětlování svých hospodářských záměrů směrem k veřejnosti je podle mě nakonec i současné zdanění restitučních náhrad. Kdyby byla prospěšnost církve známa, politikům by se takové zákony prosazovaly obtížněji.“

Rozplétání nerozpleitelného

Situace je do značné míry zašmodrchaná vinou turbulentního historického vývoje. Ještě v éře panování Karla IV. vlastnila církev v zemích Koruny české třetinu až polovinu půdy. Majetek získávala zejména prostřednictvím darů od panovníků, šlechty, případně farníků. Na zemědělství se soustředila část klášterů, jež představovaly významná centra know-how — jako první mýtily lesy, vytvářely rybníky a nastavovaly systémy hospodaření. O velkou část majetku však církev přišla za husitských válek. Navzdory populárním představám se příliš neobohatila ani během rekatolizace po Bílé Hoře — z konfiskovaného majetku obdržela jen nepatrný zlomek. A v 18. století Josef II. zrušil asi třetinu klášterů a jejich značný majetek převedl do náboženských fondů, spravovaných státem.

V minulém století provedly v krátkém sledu další zásahy pozemkové reformy první republiky, nacistické konfiskace či Benešovy dekrety. K roku 1948, jenž je pro současné restituce stanoven jako rozhodující milník, tak církev uplatňovala nárok už jen na třetinu předbělohorské rozlohy — přibližně 261 tisíc hektarů, tvořících necelá čtyři procenta tuzemské obdělávací půdy. Problém ovšem je, že část této půdy nebyla v té době do církevního vlastnictví formálně převedena. Většinou byla na vině administrativní liknavost — týkalo se to například přibližně 85 procent půdy z prvorepublikových reforem, za něž meziválečné Československo nevyplatilo církvím náhrady, a které tím pádem nebyly platné. V soudních sporech se tak šermuje různými pradávými doklady o majetku, pátrá se v archivech a pozemkových knihách a střetávají se protichůdné právní výklady.

Žádné širé lány

Za sedm desítek let se toho pochopitelně mnoho událo. Řadu pozemků, které si stát přivlastnil, již nelze církvím vydat — přešly mezitím do rukou obcí, krajů či soukromníků anebo se staly součástí vojenských újezdů. Dnes, kdy je restituční proces prakticky hotov, se tak podle údajů Státního pozemkového úřadu církvím z poválečného majetku vrátilo okolo 165 tisíc hektarů. Většinu, asi 135 tisíc, tvoří lesy. Katolická církev tak rázem disponuje přibližně dvacetinou jejich tuzemské rozlohy. Jak je přitom patrné ze zpráv o hospodaření či z webových stránek, lesnictví je věnována výrazně větší pozornost než zemědělskému hospodaření. Není se čemu divit — například podle mluvčího Biskupství ostravsko-opavského Pavla Siudy jsou lesy, rozkládající se na více než 24 tisíc hektarech zvláště v Beskydech a Jeseníkách, jedním z hlavních finančních zdrojů diecéze. Většina biskupství proto zřídila firmy, jejichž cílem je o lesní pozemky pečovat. Správu

Farmy a kláštery

Většinu z hrstky církevních subjektů, které se rozhodly obdělávat půdu samy, najdeme mezi kláštery. Ty historicky patřily k významným producentům potravin, na slavnou minulost se dnes pokoušejí navázat výrobou hořčic, marmelád, bylinných sirupů, medu (nezřídka v biokvalitě) či v poslední době čím dál populárnější obnovou tradice vaření klášterního piva. Oproti minulosti jsou jejich klauzury menší, řády tak část pozemků pronajímají. Případně přijmou pomoc zvenčí, jako například sestry cisterciáčky v klášteře Porta coeli v Předklášteří. „Pomáhal jsem opravovat Kalvárii v Banské Štiavnici. A řekl jsem si, kurňa, obnovuju církevní památky na Slovensku, a za barákem mi chátrá klášter,“ líčí své motivace Tomáš Blaha, rodák z přilehlého Tišnova. Slovo dalo slovo a loni se začal starat společně s dobrovolníky v rámci programů Evropského sboru solidarity o zanedbaný sedmnáctihektarový klášterní sad. „Lidi se mi často smějou, že dělám na cizím. Ale ten klášter je tady 700 let a sestry ho nebudou chtít prodat. Takže pro mě je to taková stabilní hodnota, která tu bude, i když já už tady nebudu.“

Z církevních kruhů také vzešly dvě zaběhlé sociální farmy, které zaměstnávají zdravotně a sociálně znevýhodněné. Jihočeská Farma Dvůr Čihovice je napojená na Domov sv. Anežky s řadou chráněných dílen. Klienti pečují o dobytek a zpracovávají jablka z dvacetihektarového biosadu. Druhý příklad nalezneme ve východočeském Neratově, kde v 90. letech vznikla živá komunita kolem záchranu místního poškozeného kostela. Desítky zdravotně znevýhodněných osob zde dnes nacházejí uplatnění v chráněných dílnách, ale i v zahrádnictví, sadu či na ekologické Farmě Vrchní Orlice, která se zaměřuje na chov ovcí a krav.

O vlastní zemědělské hospodaření usilují i některé diecéze — a na některých farmách se dokonce drží ekologického režimu. Například Biskupství ostravsko-opavské koupilo před dvěma roky agropodnik Dvorce na Bruntálsku, na jehož více než dvou tisících hektarech zachovalo certifikované hospodaření. Takřka v sousedství narazíme na Farmu Moravský Beroun, spravovanou Arcibiskupstvím olomouckým, s více než tisícem hektarů. Dvě třetiny pokrývají pastviny a louky, na nichž se pase zhruba pětisetlávě stádo skotu. Na zbylé ploše pěstují bioobiloviny, které míří převážně do zahraničí. „Přál bych si, aby většina naší produkce zůstala v Česku, zatím se nám to ale finančně nevyplatí,“ uvádí jednatel farmy Pavel Solovský.

Ekozahrada Raková, foto: ekozahrada.rakova.cz.

majetku jim usnadňuje, že se obvykle jedná o relativně kompaktní celky.

Zemědělské půdy získala katolická církev méně, přibližně 30 tisíc hektarů. Její rozloha je v rámci diecézí relativně vyrovnaná, většinou se pohybuje kolem tří tisíc hektarů, u biskupství v Olomouci a Hradci Králové okolo pěti tisíc. Nepředstavujeme si však, že by například Olomoucké arcibiskupství spravovalo celistvé hanácké lány. Obvykle jde o drobné pozemky, průměrně asi třičtvrtěhektarové, jež jsou rozesety napříč katastry a nacházejí se uvnitř větších půdních bloků. Pozemkové úpravy, které by sjednotily parcely do funkčních celků, zjednodušily jejich správu a rozšířily vějíř možností, jak lze s půdou nakládat, se zatím uskutečnily jen na čtvrtině tuzemských katastrů. Způsob hospodaření je tak do značné míry závislý nejen na jednání s daným zemědělcem, ale i s okolními vlastníky. Církevní pozemky navíc patřívají mezi ty méně lukrativní — právě proto nepřešly po roce 1948 do rukou obcí či soukromníků.

Strategie v mlhách

Podle Karla Matysky, ekonomického poradce ČBK, neexistuje

celocírkevní strategie, jak se zemědělskými pozemky nakládat. O mnoho lepší není ani situace na úrovni diecézí — jejich normy či doporučení pro farnosti se týkají zejména tvorby rozpočtů či ekonomického nastavení smluv. O způsobu, jak s půdou nakládat, tak do značné míry rozhodují jednotlivá farní společenství.

Roztříštěnost pozemků tvoří jeden z hlavních důvodů, proč je většina farností nespravuje sama, ale propachtovává (výjimky viz rámeček *Farmy a kláštery*). Praxe přitom většinou vypadá tak, že církevní představitelé zkrátka nechají půdu tomu, kdo na ní hospodařil dříve. Důvodů je více: diecéze si teprve formulují, za jakých podmínek chtějí půdu do budoucna pronajímat, přednost před pracnou revizí stovek smluv také dostaly jiné agendy, například hospodaření v lesích stížených rojením kůrovce. Běžné církevní pole je tak dnes od toho necírkevního prakticky k nerozeznání.

Zřejmě jediná diecéze, která má se správou svých polností konkrétnější plány, je českobudějovická. Roztříštěné pozemky se snaží scelovat a upravovat tak, aby mohly být jednodušeji obhospodařovány. „Neomezujeme se pouze na výši pachtovného, ale zajímá nás především dlouhodobý hospodářský

Ekozahrada Raková, foto: ekozahradaraková.cz.

záměr případného pachtýře — zvláště vzhledem k problémům, kterými současná česká kulturní krajina trpí,“ upřesňuje mluvčí českobudějovické diecéze Miroslav Bína.

Právě českobudějovická diecéze také stála u zrodu publikace *Metodika půdního průzkumu zemědělských pozemků určená pro pachtovní smlouvy*. „Vzniklo to nenápadně. Na výstavě Země živitelka jsem měl přednášku, jak je půda degradovaná,“ vysvětluje Jan Vopravil z Výzkumného ústavu meliorací a ochrany půdy. „Lidi z církve tam byli také a viděli na číslech, jak půda ztrácí svoji hodnotu.“ Vytvořil proto s kolegy metodiku, jejíž součástí je i vzor pachtovní smlouvy, která motivuje k dobré péči o půdu — a preferuje tak drobné hospodáře.

Sedlákovi, nebo jézédřákovi?

Převažující taktika, kdy církev většinu pozemků ponechala velkým agropodnikům, vyvolala mezi soukromými zemědělci zklamání. Od katolických představitelů totiž opakovaně slyšeli slova o tom, že při správě restituovaného majetku považují sedláky za partnery, propojené společnými hodnotami i osudem za komunismu. „Cítím, že drobní hospodáři jsou naším přirozeným spolupracovníkem, se kterým

Inspirativní nekatolíci

Druhá největší tuzemská církev, Českobratrská církev evangelická (ČCE), je vnímavostí k environmentálním otázkám známá (viz i 7.G 6/2015). Aktuálním dokladem této tendence se stal její každoroční synod — nejvyšší rozhodovací orgán — v polovině května. Shromáždění přijalo prohlášení ke stavu klimatu a investiční kodex. „Připojujeme se k lidem, kteří chtějí v této situaci jednat a kteří si uvědomují odpovědnost za svět,“ píše se v prohlášení. Podpory se dostává ústupu od fosilních paliv, studentským protestům či zodpovědnému zacházení s krajinou.

Závazek „hledat všechny možné a dostupné prostředky, abychom náš vlastní podíl na změně klimatu snížili“ má pomoci naplnit investiční kodex. V něm si evangelíci zapovídají nakládat s investicemi způsobem, jenž vede k vykořisťování chudých, poškozování přírody nebo utrpení zvířat. Zavazují se současně, že budou dbát, aby nepodporovali znečišťování vod a půdy, erozi anebo výstavbu na úrodné zemědělské půdě. Vítána je podpora cirkulární ekonomiky, energetických úspor, obnovitelných zdrojů či komunitních řešení; nově je například možno využít interních církevních grantů, určených ke snížení energetické náročnosti budov a k dalším environmentálním opatřením.

„Lidé ve vedení jsou nakloněni, aby se nakládání se zemědělskou půdou drželo sociálních a ekologických standardů,“ říká Marek Drápal, předseda Poradního odboru pro otázky životního prostředí. Evangelíci aktuálně vytvářejí soubor doporučení, jenž by sbory motivoval k ekologickému hospodaření či k podpoře drobných zemědělců. Objevuje se úsilí orientovat se na sociální zemědělství, jež má k poslání církve blízko. Zkušenosti lze přitom čerpat mezi evangelíky samými — například z Ekozahrady Raková, kterou nedaleko Rokycan provozuje sociální podnik Možnosti tu jsou, dceřiná společnost Diakonie Západ. Přibližně dvě desítky zdravotně znevýhodněných pracovníků zde například od letoška chystají ovoce a zeleninu pro podílňáky v rámci komunitou podporovaného zemědělství.

Inspirativní příklady lze nalézt i u dalších církví. Pro Adventisty sedmého dne je zdravý životní styl ústředním tématem; provázání jsou například se společností Country Life. Tento známý prodejce biopotravin a zdravé výživy a provozovatel sítě restaurací vlastní v Nenačovicích u Berouna také ekologickou farmu. Podobně mají blízko k ekologicky příznivému hospodaření členové Obce křesťanů, církve čerpající z učení zakladatele biodynamického zemědělství Rudolfa Steinera.

budeme jednat nejprve,“ zdůraznil například koncem září 2013 zástupcům Asociace soukromého zemědělství kardinál Dominik Duka.

V reakci na nepříznivý vývoj situace se zemědělci z Asociace rozhodli, že v každém regionu pověří některého z kolegů, ať se zkusí pustit s církevními představiteli do jednání. Jedním z vybraných členů se stal Jiří Vopařil z Makova nedaleko Litomyšle. Oslovil několik farností v okolí. „Vyslechl jsem mnoho příběhů i přístupů. Jeden pan farář mi například řekl, že se rozhodli nabídnout polovinu hektarů soukromníkům a polovinu nechat družstvu. Pak tam naběhl předseda a vyhrožoval, že jestli jim půdu seberou, tak začne vyhazovat věřící z práce.“

Většina farností, které Jiří Vopařil oslovil, se rozhodla nechat vše při starém. Když se na celostátní valné hromadě sešel s kolegy, zjistil, že jejich výsledky byly většinou ještě tristnější. „Řada lidí je z toho roztrpčených... Někteří i proto, že půdu obhospodařovali, ale teď, když přešla na církev, o ni dokonce přišli.“ Sedláci považují za paradoxní, že církev upřednostňuje „jezeďáky“, kteří jí majetek před lety de facto sebrali.

„Ale já jsem si říkal, že to nenechám bejt, že přeci i ten farář vidí rozdíl v přístupu k půdě u soukromníka a velkoagrárníka,“ říká pan Vopařil. Dokonce napsal osobní dopis kardinálu Dukovi. Loni obešel farnosti znovu a podařilo se mu vyjednat propachtování dalších hektarů. „Až budu na valné hromadě mluvit s kolegama, tak jim chci říct, aby se nebáli jít za těma farářema znovu.“

Na farním jedině udržitelně

Mezi úrodnými kopečky jižní Hané najdeme tři obce, jejichž farní společenství se všeobecné církevní praxi vymyká tím, že má jasný názor na to, kdo a jak by měl na jejich pozemcích hospodařit. Farníci z Bohdalic, Kučerova a Rostěnic vlastní celkem 26 hektarů polí. Ačkoliv jich většinu získali již během privatizace, až v posledních letech důkladněji promýšlejí jejich správu.

„Původně jsme měli představu, že bychom se mohli starat o půdu sami,“ líčí nám situaci místní farář a dokumentarista Jan Hanák. „Nakonec jsme ale naznali, že na to nemáme kapacity. Ostatně to ani není účel farnosti. Rozhodli jsme se tedy propachtovávat pozemky někomu, kdo se o ně bude starat udržitelně.“ Volba padla na farníka-sedláka, který nyní na dvanácti hektarech vedle pěstování obilovin také sází keře a stromy a obnovuje meze. U dalších dvanácti hektarů farníci čekají, až uběhne pětiletá výpovědní lhůta velkému agropodniku, poté je chtějí propachtovat někomu jinému.

Vycištěná část klášterního sadu Porta coeli v Předklášteří, foto: Ludmila Optlová

Během majetkového narovnání připadly farnosti ještě další dva hektary. Byť se jedná o malou plochu, má výhodnou pozici — přetíná obrovské pole, na němž hospodaří tamní agropodnik. Farní společenství se rozhodlo pro radikální krok — podniknu tuto malou plochu nepropachtovává. Uprostřed lánu tak nyní vzniká pod správou dalšího farního sedláka pastvina s výsadbou keřů a stromů.

Pole přitom farnost neživí, příjmy z pachtů tvoří jen malou část jejich (i tak nevelkého) rozpočtu. „Hlavním důvodem, proč to vše děláme, je pomoc krajině,“ vysvětluje Jan Hanák. „Církevní pozemek je totiž svého druhu veřejný. Takové pozemky se nemají prodávat, ale spravovat s výhledem na desetiletí a staletí, ne na pár let dopředu,“ doplňuje Hanák, na čem jejich environmentálně osvícený přístup stojí.

Vojtěch Pelikán v současnosti spolupracuje s plzeňským biskupstvím a s kolegy z Masarykovy a Karlovy Univerzity na projektu *Společnost a církev v procesu restitucí církevního majetku: podpora participace* (TL02000132). Za pomoc s rešerší církevních subjektů děkujeme Marii Drahoňovské. Kontakt na autory: pelikan@sedmagenerace.cz, svobodova@sedmagenerace.cz. Text vznikl díky podpoře Nadačního fondu nezávislé žurnalistiky.